

ПОЛІТОЛОГІЯ

Катерина БАКАЛЕЦЬ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Республіка Польща є сусідкою України, проте між обома державами існують суттєві відмінності у політичній, соціальній та економічній сферах. Це можна пояснити тим, що трансформаційні процеси, пов'язані з розвалом соціалістичного табору, проходили в Польщі набагато активніше та результативніше. У 1990 році, коли ще існував СРСР, першим Президентом Речі Посполитої був обраний Лех Валенса – засновник руху «Солідарність» і зятятий противник комуністичного режиму. У 1991 році, коли розпався СРСР, Польща вже прийняла нове виборче законодавство, яке започаткувало існування незалежних політичних партій. Суттєво вплинув на вироблення проєвропейського та прозахідного світогляду поляків Папа Римський Іван Павло II, який лише протягом 1991–2002 років шість разів відвідав Польщу. На сьогодні поляки пишаються тим, що посаду Голови Європейського Парламенту обіймає Єжи Бузек, один з найвідоміших політичних діячів та колишній прем'єр-міністр Польщі.

Особливої уваги заслуговує польська партійна система, зокрема процес її трансформації від роздрібнених партій до майже двопартійної системи на сучасному етапі. Крім того, польська партійна система характеризується поділом на два ухили: правоцентристський і лівоцентристський. Лівоцентристи вважаються більш ліберальними, а правоцентристи навпаки – консервативними. Сьогодні в Польщі править правоцентристська партія «Громадянська платформа» («РО»), представник якої, Броніслав Коморовський, є Президентом

країни. Партія утворює коаліцію разом з «Польською селянською партією» («PSL»).

Становлення партійної системи Республіки Польща

Дослідники виокремлюють три групи чинників, які впливають на формування сучасної партійної системи у Республіці Польща.

Перша група чинників пов'язана з аналізом соціальної сфери. Соціально-політична структура суспільства впливає на утворення політичних партій і парламентських коаліцій, що визначає конфігурацію партійної системи¹.

Друга група чинників зумовлена інституційною сферою партійної системи. Важливе значення має вид державного устрою, а також вплив виконавчої та законодавчої влади на формування партійної системи².

Третя група чинників спричинена політичним суперництвом. Цей вид поведінки направлений на отримання доступу до влади, боротьбу за неї та її утримання. Крім того, пов'язаний з бажанням політичних сил брати участь у поділі сфер впливу між політичними силами³.

Усі групи чинників мають визначальний вплив на вибір політичною партією відповідної стратегії під час виборів та при утворенні парламентських коаліцій, формують поведінку партії на політичній арені.

Можна виокремити такі періоди у становленні партійної системи: 1989 – 1990 роки; 1991 – 1993 роки; 1993 – 1997 роки; 1997 – 2001 роки; 2001 – 2005 роки; 2005 – 2007 роки; 2007 – до сьогодні⁴.

Соціально-політичні чинники

На першому етапі (1989 – 1990 роки) польська партійна система не мала міцної підтримки серед виборців. Нові партії, що утворювались, були, перш за все, результатом рухів на рівні політичної еліти, а не відображенням інтересів певних суспільних груп.

Після 1989 року польська партійна система почала набирати нових ознак, а разом з нею політичні партії зіткнулись з дуже мінливим у своїй поведінці електоратом. У такій ситуації жодна політична сила

не мала стабільної виборчої підтримки (за винятком «Об'єднаного селянського руху» («ZSL»), що згодом був перейменований на «Польську селянську партію» («PSL»))⁵. Польські політичні партії того часу повинні були створювати такі політичні постулати, які б могли задовольнити не лише окремі групи виборців, а й ціле суспільство. Кожен виборець був відкритим для сприйняття нових політичних ідей. Завданням партій було лише вирахувати, яка група електорату могла сприйняти і підхопити конкретну політичну ідею. На початку періоду трансформації економічні інтереси не відігравали визначальної ролі: нагальними виявилися кон'юнктурні передумови. Найнебезпечнішими для польських громадян було суб'єктивне відчуття погіршення матеріальної ситуації, а також втрата можливості заробляти.

Перший період – це передусім вирішення долі комуністичної системи. Під час парламентських виборів 1989 р. більшість польського суспільства висловила підтримку новій владі. Цей період польської історії поділив суспільство на дві нерівні групи: більшість, що прагнула змін, та меншість, яка надавала перевагу системі реального соціалізму. Символом антисоціалістичного руху була незалежна профспілка «Солідарність», представник якої, Лех Валенса, став президентом у 1990 році. Згодом, спілка почала поволі розпадатися⁶.

Другий етап (1991–1993 рр.) пов'язаний з питанням майбутнього Польщі після змін. У цей період політики найактивніше обговорювали дві теми: декомунізацію та люстрації. Основною дилемою було чи проводити повну декомунізацію з жорсткою люстрацією, чи взагалі відмовитись від такого типу політичних дій? Інакше кажучи, конфлікт був зумовлений переоцінкою минулого. Додатковою проблемою було визначення ролі Католицької Церкви у житті тогочасної Польщі.

Третій етап (1993–1997 роки) – період перемоги лівоцентристської партії. Повернення посткомуністичних лівоцентристів було пов'язане з бажанням значної частини польського населення жити згідно тих соціальних стандартів, які обіцяли лівоцентристи. Постає питання розбудови парламентської чи президентської республіки. Далі тривала проблема визначення ролі Католицької Церкви у державному житті.

Четвертий етап (1997–2001 роки) ознаменувався черговою переоцінкою минулого і пов'язаними з нею проблемами декомунізації та

люстрації. Крім того, у суспільстві виникло розчарування попередніми етапами як неморальними та пов'язаними з політичними скандалами⁷.

П'ятий етап (2001–2005 роки) – час правління лівоцентристської партії. Головним питанням цього періоду було ставлення до європейської інтеграції, яке поділило суспільство на її прихильників і противників (аж до вступу Республіки Польща у 2004 році до Європейського Союзу). Іншою проблемою була загальна оцінка досягнень польської політики.

Шостий етап (2005–2007 роки) визнався гаслами: «Польща – ліберальна, Польща – солідарна», довкола яких велася активна полеміка. Вважалось, що польська влада повинна бути ліберальною у підході до виробництва національного продукту, що вимагало зниження оподаткування, спрощення процедур і ліквідації будь-яких бар'єрів, що заважають діяльності підприємств. Водночас вона мала справедливо розподіляти національний продукт, прагнути рівноваги між найбагатшими та найбіднішими прошарками суспільства.

Останній етап охоплює період з парламентських виборів 2007 року і до сьогодні. Наразі Польща є активним членом Європейського Союзу. 1 жовтня 2009 року була викрита так звана азартна афера: численних політиків звинувачено у причетності до корупції та змові з власниками азартного бізнесу, що призвело до втрати державою кількох сотень мільйонів злотих і викликало обурення у суспільстві. Найпопулярнішими партіями стають правоцентристські «Громадянська платформа» («РО») та «Право і справедливість» («PiS»), що свідчить про повернення поляків до більш традиційного погляду на суспільно-політичні відносини.

Інституційні чинники – це ті чинники, які відіграють вирішальну роль у політичному житті країни. У польській партійній системі ними є: Президент Речі Посполитої, профспілки та Католицька Церква. Ці три інституції є немовби «спонсорами» для деяких політичних партій та груп. «Спонсоровані» партії мають упривілейоване становище в партійній системі.

Вплив польського Президента на політичне життя країни виникає з його правової компетенції утворювати і розпускати уряд та можливості накладати вето на деякі правові акти. Політичне значення

профспілок та Католицької Церкви зумовлене суспільно-політичною роллю, яку вони відіграють у польському суспільстві. Офіційна та неофіційна підтримка, яку ці суб'єкти надають політичним партіям, впливає на підвищення популярності партій та депутатів під час парламентських та президентських виборів.

Перший етап. У 1989 році відбувся «круглий стіл» – переговори, які проводили влада Польської Народної Республіки (ПНР), опозиція і представники Церкви⁸. У результаті сторони домовились про трансформацію режиму ПНР. Іншим досягненням «круглого столу» було рішення про проведення виборів за куріальною виборчою системою, що ґрунтувалася на поділі виборців на так звані курії. Для кожної курії передбачалися норми представництва і відповідно до них створювалися виборчі округи. Куріальна виборча система забезпечувала представництво нечисленних етнічних та соціальних груп у парламенті. В окремих куріях відбувалася конфронтація, але серед «своїх»: тобто кандидати від опозиції конкурували з опозиційними кандидатами, а «урядові» – з «урядовими».

Тогочасний керівник держави – Войцех Ярузельський – не брав активної участі у творенні політичної системи, проте активно діяли профспілки та представники Католицької Церкви. Вони брали участь і у виборчій кампанії, і пізніше, підтримуючи партію «Солідарність».

Другий етап. У результаті боротьби за президентську посаду між Лехом Валенсою і Тадеушом Мазовецьким, які були висунуті політичною силою «Солідарність», у партії відбувся розкол. У 1991 році парламент затвердив нову виборчу систему: пропорційну без виборчого порогу. Згідно до неї, до Сейму під час парламентських виборів 1991 року увійшло 29 політичних партій.

Ставши Президентом Польщі у 1990 році, Лех Валенса висуває пропозицію зміцнити роль інституції Президента в політичній системі, що викликало дискусії і призвело до розпуску парламенту і нових парламентських виборів у 1993 році⁹. Активно проводять політичну діяльність профспілки та представники Католицької Церкви, які підтримують під час виборів «свої» коаліції та політичні партії.

У 1993–1997 роках вибори вже відбуваються за пропорційною системою, яка радикально змінила всю партійну систему. Польські

депутати затвердили пропорційну виборчу систему, але з трьома виборчими порогами (5%, 7%, і 8%), зменшився розмір виборчих округів та почали застосовувати формулу д'Ондта (спосіб розподілення мандатів при пропорційному представництві)¹⁰, яка сприяла сильним політичним угрупованням. Таким чином, у Сеймі кількість політичних партій скоротилася до семи, які сформували два політичні блоки: лівоцентристський і правоцентристський. У 1995 році Президентом стає Александр Квасневський. Хоча у період його президенства політична активність Голови держави формально почала знижуватись, проте фактично він став духовним провідником лівоцентристів. Профспілки лівоцентристського напрямку увійшли у правлячу партію «Союз демократичної лівиці» («SLD»), а правоцентристські – утворили коаліцію «Акція виборча солідарність» («AWS»), які підтримувала Католицька.

Наступний етап (1997–2001 роки) не приніс жодних інституційних змін. Виборча система залишалася пропорційною, проте значно зріс вплив профспілок і Католицької Церкви на формування партійної системи. Головними «спонсорами» коаліції «AWS», що перемогла на парламентських виборах у 1997 році – були партія «Солідарність» та діячі Католицької Церкви. Профспілки лівоцентристського напрямку продовжували підтримувати партію «Союз демократичної лівиці» («SLD»). Значний вплив Голови держави на політичне життя виявився у вотуванні Президентом постанови закону про адміністративно-територіальний поділ. Президенту вдалося досягнути компроміс з правлячою коаліцією: країну було поділено на 16 воєводств.

П'ятий етап (2001–2005 роки). У 2001 році Сейм змінює принципи функціонування виборчої системи. Через зниження виборчої підтримки правляча коаліція замінила формулу д'Ондта на модифіковану виборчу формулу Санте-Лаге, згідно якої перевагу отримали партії середнього розміру¹¹. Крім того, було зменшено кількість виборчих округів з 52 до 41. Утім, ці нововведення суттєво не вплинули на зміну кількості політичних партій у Сеймі.

Александр Квасневський активно підтримував вступ Польщі до Європейського Союзу. Католицька церква за посередництвом радіо «Марії» істотно вплинула на результати парламентських

виборів у 2001 році, підтримуючи партії «Право і справедливість» («PiS») та «Лігу польських сімей» («LPR»). Профспілки у цей період не виявили жодної активності. Після поразки коаліційного угруповання «Акція виборча солідарність» («AWS») у 2001 році в парламентських виборах, партія «Солідарність» оголосила про свою неучасть у політичному житті.

Упродовж наступного періоду (2005 – 2006 роки) правове поле партійної системи істотно не змінилось, але змінилась її якість. Новим Президентом у 2005 році було обрано Леха Качинського, а парламентські вибори виграла пропрезидентська партія «Право і справедливість» («PiS»). Зросла роль радіо «Марія», оскільки політичні сили «Право і справедливість» («PiS») і «Ліга польських сімей» («LPR») активно підтримували директора радіо – Тадеуша Ридзика.

Останній період (2007 рік і до сьогодні). У 2007 році Голова Речі Посполитої розпустив Сейм і призначив нові вибори. Після останніх виборів до Сейму увійшли чотири партії: дві більші – «Громадянська платформа» («PO») і «Право і справедливість» («PiS») та дві менші – «Польська селянська партія» («PSL») і «Союз демократичної лівиці» («SLD»). Сьогодні більшу підтримку населення має партія прем'єр-міністра Польщі Дональда Туска – «Громадянська платформа» («PO») ¹².

Польські політики мають досить слабкий авторитет серед польського суспільства, тому активно використовують авторитет Католицької Церкви. Радіо «Марія» продовжує відігравати важливу роль у суспільно-політичному житті країни. У 2008 році радіо отримало нагороду «Milito pro Christo» за «варте пошани ведення духовної місії, надання святості найважливішим цінностям, якими є правда та любов до Батьківщини». Лише після трагічної смерті президента Леха Качинського польське суспільство усвідомило, що він був справжнім лідером, провідником і авторитетом польського народу.

Політичні чинники. До політичних чинників зараховують чотири сфери політичної конкуренції: передвиборча, парламентська, конкуренція за міністерські портфелі та внутрішньополітична боротьба за владу. Три перші типи конкуренції мають зовнішньополітичний характер, а четвертий – внутрішній.

Перший аналізований етап (1989 – 1990 роки) характеризується обмеженою співпрацею як на парламентській арені, так і в уряді. Утім, потреба змін була очевидною. У партіях панували доцентрові тенденції, політичні сили намагалися дбати про добробут держави. Проте президентська кампанія 1990 року змінила ситуацію і поступово наприкінці періоду з'явилися відцентрові тенденції.

Єдиною справжньою політичною конкуренцією відзначилась сфера передвиборчих перегонів, де, незважаючи на неконфронтаційну виборчу систему, існувала боротьба між посткомуністичною силою та партією «Солідарність».

На другому етапі (1991–1993 роки) вже простежувалась активна політична конкуренція на всіх рівнях. Після розколу «Солідарності» на два блоки, внаслідок боротьби за посаду Президента, політична сила почала дезінтегруватися. Відбувається боротьба між прихильниками так званого круглого столу та опонентами, яка найбільше загострилася через «портфельний скандал», коли міністр внутрішніх справ Антоні Мацеревіч оприлюднив неперевірену інформацію про зв'язки деяких депутатів, сенаторів і Леха Валенси зі службами безпеки. Скандал викликав політичне напруження і спричинив відставку уряду.

Третій етап (1993–1997 роки) пов'язаний з інтеграцією лівоцентристської партії: до «Союзу демократичної лівиці» («SLD») приєднується «Польська соціалістична партія» («PPS»). У результаті виборів 1993 року, з одного боку, з'явилася інтегрована лівоцентристська партія, а з другого – розділилися правоцентристи. Така система відносин відобразилась також на парламентській арені. Після того, як уряд утворили депутати з «Польської селянської партії» («PSL»), виникла посткомуністична система з лівоцентристською «Унією праці» («UP»). Під кінець цього періоду, у 1996 році, правоцентристи знаходять спільну мову і утворюють коаліцію «Акція виборча Солідарність»¹³.

Четвертий етап (1997–2001 роки) характеризується продовженням об'єднання лівоцентристських партій. У 1999 році утворюється польська партія «Союз демократичної лівиці». Під кінець цього періоду починаються дезінтеграційні процеси в правоцентристському блоці. «Акція виборча Солідарність» поступово починає розпадатися,

а на її руїнах виникають нові політичні партії, такі як: «Право і справедливість» («PiS»), «Ліга польських сімей» («LPR»). Від партії «Унія свободи» («UW») від'єднується її ліберальна частина на чолі з Дональдом Туском і утворюється нова політична сила – «Громадянська платформа» («PO»).

На рівні виборчої конкуренції сформувалося чітке співвідношення сил: з одного боку – правоцентристи з центристською «Унією свободи» («UW»), а з другого – об'єднані лівоцентристи. На парламентському рівні, крім цих двох блоків, діяли також партія «Союз демократичної лівиці» («SLD») та «Рух відбудови Польщі» («RPO»).

П'ятий етап (2001–2005 роки) – період триумфу коаліційного блоку лівоцентристів «SLD-UP», який утворився у 2000 році і тривав до 2005 року. На рівні виборчої конкуренції існувала тривимірність політичних сил. На парламентському рівні утворився сильний блок «Союз демократичної лівиці – Унія праці» («SLD-UP»), згодом до них приєдналася «Польська християнська партія», яка була в блоці до 2003 року. Утім, існував правоцентристський блок – «Право і справедливість» («PiS») та «Громадянська платформа» («PO»), до якого приєдналася партія «Ліга польських сімей» («LPR»). «Самооборона» певний час підтримувала правлячу коаліцію, а потім – правоцентристський блок. На прикінці цього етапу починається дезінтеграція лівоцентристів. У 2004 році відбулися перші вибори до Європарламенту.

У наступний період (2005–2006 роки) формується неформальна коаліція, до якої входять партії «Право і справедливість», «Самооборона», «Ліга польських сімей», «Польська селянська партія». Ця коаліція відрізняється від попередньої тим, що вона утворилась на спільній переоцінці минулого – «було зле». У 2006 році уряд утворюють три найпопулярніші партії: «Право і справедливість» («PiS»), «Самооборона» і «Ліга польських сімей» («LPR»).

Під час президентських і парламентських виборів 2005 року передвиборча конкуренція точилася між двома партіями: «Право і справедливість» та «Громадянська платформа». Боротьба під

час передвиборчої кампанії була гострою і часто мала характер негативної конкуренції. Як в парламентській, так і в президентській кампанії з невеликою перевагою перемогла партія «Право і справедливість» («PiS»).

На останньому етапі (2007 рік і до сьогодні) відбулася зміна розстановки політичних сил. Після парламентських виборів 2007 року правлячу коаліцію утворюють «Громадянська платформа» та «Польська селянська партія», які разом мають 240 голосів (209 від «Громадянської платформи» та 31 від «Польської християнської партії»). У червні 2009 року відбуваються другі вибори до Європарламенту.

Основні етапи трансформації партійної системи Республіки Польща проаналізовані в таблиці 1. 1 (с. 174).

Як видно з таблиці 1.1, за період з 1989 по 2007 роки партійна система Республіки Польща трансформувалася у систему із значним переважанням двох партій: «Право і справедливість» та «Громадянська платформа». Якщо така тенденція збережеться в майбутньому, то можна говорити про формування двопартійної системи.

Основні політичні партії сучасної Польщі

На сьогодні на польській політичній арені налічується близько двохсот політичних партій, проте найважливішими вважаються лише дві: «Громадянська платформа» та «Право і справедливість». Згідно останніх даних за березень 2010 року, які опублікував польський «Центр дослідження громадської думки», найпопулярнішою партією серед польських виборців є «Громадянська платформа» («PO»), другою є політична партія «Право і справедливість» («PiS»), третьою – «Союз демократичної лівиці» («SLD») і четвертою – «Польська селянська партія» («PSL»). Саме ці чотири політичні сили представлені в Сеймі, а також німецька меншина, яка на останніх виборах здобула лише 1 депутатське місце (Ришард Галла)¹⁴.

«Громадянська платформа» («PO») – польська політична партія, заснована 24 січня 2001 року Анджеєм Ольховським, Мацеєм

Плажинським і Дональдом Туском, який очолює партію і є прем'єр-міністром Республіки Польща. Ідеологією партії є поєднання ідей консервативного лібералізму і християнської демократії. Сьогодні партія налічує близько 46 тисяч осіб¹⁵. У своїй політичній програмі вона виступає за збільшення ролі Європейського парламенту у Європейському Союзі. Молодіжною партією «Громадянської платформи» є партія «Молоді демократи». Головний штаб партії знаходиться у Варшаві.

«*Право і справедливість*» («PiS») – польська політична партія, що була утворена у 2001 році, перед парламентськими виборами. Її засновниками є брати-близнюки Ярослав і Лех Качинські (сьогодні Ярослав Качинський очолює партію), а також Людвік Дорна, який є автором назви партії. Партія утворилась у період високої популярності Леха Качинського, який у той період був міністром справедливості і одночасно Генеральним прокурором. Партія налічує близько 22 тисяч осіб, але її популярність є досить мінливою і коливається на рівні 10% – 20%, що робить її другою, третьою або четвертою за популярністю політичною силою в країні.

У своїй політичній програмі партія «Право і справедливість» виступає за збільшення прав для жертв злочинів, а також посилення кари для злочинців, які здійснили замах на життя і здоров'я людини та посягали на чуже майно. Партія вимагала створити Центральне Антикорупційне Бюро і ввести вимогу декларування майна для політиків та урядовців. Її молодіжною партією є «Форум молодих PiS». Головний штаб партії «Право і справедливість» («PiS») знаходиться у Варшаві¹⁶.

«*Союз демократичної лівиці*» («SLD») – польська ліво-центристська політична партія, яка була утворена у 1999 році. Вона є правонаступницею колишньої «Соціал-демократичної партії Республіки Польща» («SdRP» створена у 1990 році), яка правила в період реального соціалізму в Польській Народній Республіці. «Соціал-демократична партія Республіки Польщі» («SdRP») в свою чергу була наступницею «Польської об'єднаної робітничої партії» («PZPR»).

Спочатку «Союз демократичної лівиці» («SLD») був виборчою коаліцією, а як партія сформувався через необхідність пристосуватися

до змін, які були впроваджені новою Конституцією 1997 року. Новий закон передбачав, що право обрання депутатів мають тільки виборці або політичні партії. Отже, коаліція, якою тоді був «Союз демократичної лівіці» («SLD») і налічував близько 30 політичних суб'єктів, не мала можливості брати участь у виборах. Лідером партії є Гжегож Наперальські¹⁷.

У політичній програмі партія виступає за відповідальність політиків перед суспільством, за зміцнення влади в адміністраціях воєводств, розширення їхньої компетенції, виділення для них більше коштів з держбюджету, за співпрацю держави з Католицькою Церквою (при цьому держава має залишатися світською) та профспілками¹⁸. Молодіжною організацією партії є «Федерація молодих соціал демократів». Головний штаб партії знаходиться у Варшаві¹⁹.

«*Польська селянська партія*» («PSL») – польська аграрна політична партія, що утворилась у 1990 році (колишня назва партії «ZSL» [«Об'єднана християнська партія»]), поєднавши такі політичні сили: «Польську селянську партію – Відродження», «Польську селянську партію вілановську» (що була утворена у місті Віланово), а також менші політичні утворення.

З огляду на політичну активність партії, вона відіграє надзвичайно важливу роль у польській політичній системі. Незважаючи на її довгу історію (бере свій початок ще з часів існування Польської Народної Республіки), вона не зникла з політичної сцени після 1989 року, а навпаки – ефективно брала участь у всіх парламентських виборах, підписуючи угоди з політичними силами різної орієнтації і входячи до складу різноманітних коаліцій. Сьогодні партія налічує близько 128 тисяч осіб²⁰.

Основа політичної програми партії базується на аграрній реформі. «PSL» у свій час підтримала рішення про вступ держави до Європейського Союзу, однак з вимогою вигідних умов вступу. Сьогодні, коли Польща є членом ЄС, партія підтримує політику європейської інтеграції і розширення партнерської співпраці з іншими державами-членами²¹. Молодіжною партією є «Партія молодих PSL». Головний штаб партії знаходиться у Варшаві.

Євроінтеграційна та європейська складові у програмах польських політичних партій

1 травня 2010 року минуло шість років від часу, коли Республіка Польща стала членом Європейсько Союзу. За цей період надзвичайно зросла підтримка населенням участі країни у Європейській спільноті. Найбільша кількість єврооптимістів є серед молодих громадян, що здобули вищу освіту і проживають у великих містах.

Згідно останніх даних «Центру дослідження громадської думки», за участь Польщі у ЄС висловилося 85%, проти – виступило 9% опитаних і жодної думки у цьому питанні не мало 6% опитаних. Як підкреслює дослідницький центр, за 5 років перебування Польщі у ЄС відсоток прихильників євро інтеграції зріс на 21%, а відсоток противників зменшився на 20%²².

У своїй політичній програмі партія «*Громадянська платформа*» («*РО*») активно підтримує участь Польщі в ЄС та НАТО. Із самого початку існування партія задекларувала себе як проєвропейська політична сила. Партія виступає за солідарну Європу, а також підтримує європейську культурну та цивілізаційну ідентичність, оскільки, згідно переконань її членів, справжня спільнота не може існувати без культурної ідентичності, а європейська солідарність є фундаментом інтеграції. Партія проголошує у своїй програмі, що вона буде сприяти тому, щоб ЄС підтримував і розвивав механізми надання підтримки біднішим країнам та регіонам, які входять до Європейського Союзу. Крім того, ЄС повинен зберігати різноманітність культур та народів, що його утворюють.

Партія вважає, що ЄС повинен взяти на себе відповідальність за безпеку в Європі та у світі. Політична сила підтримує європейську інтеграцію у сфері зовнішньої політики, а також утворення таких інституцій, як: Європейське Міністерство закордонних справ та Європейський Міністр закордонних справ. Сильний Європейський Союз повинен підтримувати партнерські стосунки з США і разом прагнути стабільності, миру і безпеки у світі²³. На сьогодні партія «*РО*» залишається прозахідною. У процесі інтеграції із західними структурами, вона вбачає шанс на модернізацію та розвиток держави.

Інша політична сила – «*Право і справедливість*» («PiS») – не була такою однозначною у своїй прихильності до євроінтеграції. Якщо у випадку входження Польщі до НАТО партія не мала жодних вагань, то щодо вступу держави до ЄС політична сила вже не була такою впевненою.

У 2004 році політична сила активно брала участь у дискусії над проектом так званої Європейської конституції. Лідер партії Ярослав Качинський висловився, що проект конституції свідчить про утворення «Європи гегемонії», де умови диктуватимуть найбільші держави, а особливо німецько-французький тандем, тому поляки мають право почуватися обманутими. Така позиція партії посилювала в очах суспільства образ «Права і справедливості» («PiS») як угруповання, що активно захищає польський народний інтерес²⁴.

У політичній програмі «Права і справедливості» («PiS») зазначено: «Польща належить до шести найбільших з 27 країн-членів ЄС. Членство в цій організації діє на користь безпеки і економіки нашої країни»²⁵. Загалом, можна ствердити, що «PiS» є проєвропейською політичною силою, проте її офіційні документи та висловлювання лідерів, виразно демонструють стримане ставлення до євроінтеграційної політики.

«*Союз демократичної лівиці*» («SLD») має довгу історію партійних перетворень. У свій час попередниця «Союзу демократичної лівиці» («SLD») – «Польська об'єднана робітничка партія» («PZPR») – була цілком підпорядкована московським директивам. Партія стояла на сторожі радянської системи і в своїй пропаганді була цілком антиєвропейською. Проте в 90-ті роки вона стає «Союзом демократичної лівиці» («SLD») і міняє політичну спрямованість. «SLD» виразно змінив курс на прозахідний і в наступних виборах презентував себе як євроінтеграційна політична сила, що було добре сприйнято польським електоратом²⁶.

Політична сила підтримує процес європейської інтеграції і вважає, що для того, щоб ефективно вирішувати глобальні проблеми у сучасному світі потрібно діяти спільно. Світова фінансова криза та економічна рецесія виразно вказують на те, що події на одному кінці

світу можуть мати руйнівний вплив на Європу, саме тому спільна діяльність на європейському рівні є найважливішим чинником у боротьбі з фінансовою кризою.

«*Польська селянська партія*» («*PSL*») – партія зі столітньою традицією, активний суб'єкт на польській політичній сцені у період II Речі Посполитої; в роки існування комуністичного режиму називалася «Об'єднана селянська партія» («*ZSL*»). В її програмі записано: «Польська селянська партія» («*PSL*») займає патріотичну позицію. Підтримує концепцію Європи, що об'єднує народні держави, зберігаючи їхню народну та культурну ідентичність. В основі її діяльності лежить турбота про інтереси польських громадян та Польської держави. Зміцнення народної ідентичності і багатостороннього тривалого розвитку держави, вимагає особливих зусиль цілого суспільства та державних і недержавних інституцій в умовах членства Речі Посполитої в ЄС»²⁷.

Ставлення політичної сили до євроінтеграції записане у шостому розділі її програми під назвою «Польща у міжнародному середовищі, що змінюється»²⁸. «Польська селянська партія» («*PSL*») вважає, що Польща як європейська країна і член Європейського Союзу зацікавлена посиленням ролі Європейської спільноти на міжнародній арені, тому процес європейської інтеграції є тією дорогою, що веде до зміцнення ролі ЄС.

Отже, можна зробити висновок, що кожна політична сила має своє бачення європейської політики. Партія «Громадянська платформа» («*PO*») найактивніше підтримує розширення Європейського Союзу. Партія «Право і справедливість» («*PiS*») підтримує євроінтеграцію, але з повним збереженням суверенності держав і верховенства державного законодавства. «Союз демократичної лівиці» («*SLD*») є активною євроцентристською партією. «Польська селянська партія» («*PSL*») є найменш євроінтеграційною, для неї найважливішим питанням є насамперед збереження польської незалежності, ідентичності і народності Речі Посполитої²⁹.

Позиції політичних партій Польщі щодо України, Росії та Білорусі

Польща разом зі Швецією були ініціаторами створення «Східної політики ЄС» як зовнішньої політики Європейського Союзу для підтримання відносин з Вірменією, Азербайджаном, Білоруссю, Грузією, Молдовою та Україною. «Східна політика» спрямована на розвиток країн-сусідів Європейського Союзу, зміцнення у них демократії, ринкової економіки, наближення стандартів життя у країнах-сусідах до європейських. Для цього виділено 600 мільйонів євро. Програма «Східної політики» була прийнята Радою Європейського Союзу 19-20 березня 2009 року.

Польські політичні сили підтримують ініціативу Речі Посполитої щодо зовнішньої політики ЄС, спрямованої на закавказькі країни та країни Східної Європи, проте існують певні відмінності у поглядах.

У політичній програмі партії «Громадянська платформа» («РО»), що датована 2007 роком записано: «Значущим і важливим партнером Польщі у Східній частині Європи залишається Україна». Партія у своїй програмі заявляє, що буде підтримувати демократичні зміни і прагнення України до інтеграції зі Заходом. Утім, український успіх у цьому напрямі залежить передусім від політичної волі та суспільної мобілізації українців. «РО» наголошує, що Річ Посполита буде залишатися постійним союзником України в прагненні приєднатися до ЄС та НАТО навіть, якщо цей процес займе більше часу ніж планувалося³⁰.

У своїй політичній програмі «Громадянська платформа» проголошує, що політика Польщі щодо Росії (яка не бере участі в програмі ЄС «східне партнерство») повинна базуватися на холодному розрахунку, без будь-яких емоцій і непотрібних жестів. Вони не можуть перешкоджати досягненню польських політичних цілей³¹.

Переломним моментом у відносинах між країнами, як вважає політична сила, стало цьогорічне спільне відзначення пам'ятних заходів в Катині³². Прем'єр-міністр Росії Володимир Путін запросив польського

прем'єр-міністра Дональда Туска відвідати 7 квітня 2010 року спільні меморіальні заходи в Катині, де в 1940 році органами НКВС були розстріляні більше 21 тисячі польських військовослужбовців. 10 квітня 2010 року у Катині було заплановано проведення меморіальних заходів в пам'ять про розстріляних військовослужбовців. Проте неочікувано сталася велика трагедія для польського суспільства – розбився літак, у якому летіла значна частина польської еліти. У авіакатастрофі під Смоленськом загинули Лех Качинський, Перша леді держави та інші найважливіші високопосадовці держави. Від цього моменту слово «Катинь» має для поляків «подвійне» трагічне значення.

На думку «Громадянської платформи» («РО»), одним з істотних елементів політики «Східного партнерства» є коректна політика щодо Білорусі. Від 1994 року країною править Олександр Лукашенко, який вважається остатнім диктатором сучасної Європи. З шести країн, які беруть участь в європейському проекті «Східна політика», Білорусь є країною найбільше віддаленою від європейських стандартів, а співпраця з білоруським державним управлінням є найбільше обмеженою. У зв'язку з цим «РО» вважає, що з Білоруссю потрібно розвивати відносини у різних сферах.

У політичній програмі партія «Право і справедливість» («PiS») заявляє, що Республіка Польща зацікавлена вести діалог і співпрацювати у всіх можливих сферах з країнами, що лежать на сході від Європейського Союзу. Партія прагне активно працювати для досягнення вступу цих держав до ЄС та НАТО.

Першим закордонним східним партнером, якого партія згадує у своїй програмі, є Україна. У програмі записано: «Україна є одним з найважливіших партнерів Польщі поза межами ЄС і найважливішим сусідом у Східній Європі. Польсько-українські відносини в останньому десятилітті є надзвичайно інтенсивними, проте стали дещо обмеженими, коли владу перейняла коаліція «Громадянська платформа-Польська селянська партія» («РО-PSL»). До пріоритетів уряду «Права і справедливості» («PiS») належить: розвиток двосторонніх відносин з Україною, розбудова інфраструктури на спільному кордоні (не лише в контексті організації чемпіонату з футболу «Євро-2012»), а також зміцнення стосунків між Україною та ЄС в цілому³³.

Політична сила висловлюється за розвиток якнайширших позаурядових відносин з Білоруссю. Польські інституції повинні продовжувати підтримувати свободу білоруських ЗМІ і зміцнювати будь-які прояви формування громадянського суспільства в цій державі. «Право і справедливість» («PiS») займає досить категоричну позицію щодо Білорусі і виступає проти лібералізації ставлення Польщі до білоруської влади, якщо вона не буде забезпечувати права польської меншини в Білорусі. Після того, як білоруська влада звільнила польську представницю, що очолювала польську національну меншину, і назначила свого представника, партія «Право і справедливість» («PiS») виступила за те, щоб знову заборонити в'їзд білоруського Президента на територію ЄС.

Значну увагу партія приділяє прикордонним питанням. Політична сила вважає, що питання так званого малого прикордонного руху з Україною та Білоруссю потрібно врегулювати згідно з європейськими вимогами і для цього Європейський Союз повинен підписати відповідні договори з цими країнами.

Набагато менше уваги у своїй політичній програмі партія приділяє Росії і виявляє до неї менш прихильну політику. Хоча, незважаючи на різноманітні труднощі у відносинах з Росією, розвивається двостороння співпраця в економічній, культурній та інших сферах.

Варто підкреслити, що політичні сили «Союз демократичної лівіці» («SLD») та «Польська селянська партія» («PSL») у своїх політичних програмах дуже мало уваги присвячують відносинам Польщі із Східною Європою. У політичній програмі SLD найбільше уваги приділяє відносинам держави з ЄС. Для «PSL» пріоритетними країнами у зовнішній політиці є Німеччина та Росія. Обидві партії, перш за все, виділяють Росію як важливого партнера Польщі у Східній Європі.

У політичній програмі партія «Союз демократичної лівіці» («SLD») основну увагу зосереджує на зовнішній політиці країни щодо Росії. Партія неодноразово давала зрозуміти, що її політики знають специфіку цієї країни набагато краще, ніж інші політичні сили. «SLD» вважає, що відносини з Російською Федерацією не повинні базуватися лише на безперервній критиці, тому що така політична стратегія не принесе позитивних результатів для

польського суспільства. З другого боку, «Союз демократичної лівиці» почувається, мовби невірником свого комуністичного минулого, не закликає до надмірної прихильності до Росії.

Щодо Білорусі партія веде політику «вибіркового ангажування», що полягає в обмеженні відносин в окремих сферах, підтримці стосунків з недержавними та громадськими білоруськими організаціями, а також з білоруською опозицією.

Крім того, «SLD» виступає за підтримку та заохочення демократичних тенденцій як у Білорусі, так і в Україні, зокрема, вважає, що цю політику потрібно координувати зі спільною політикою Європейського Союзу.

У політичній програмі «Польської селянської партії» («PSL») основним завданням польської зовнішньої політики значиться формування політики ЄС щодо країн, розташованих на східному кордоні, а особливо щодо Росії. «PSL» переконана, що демократична, вільна від імперських і агресивних намірів Росія, могла би бути фундаментом і гарантією міжнародної безпеки.

Щодо відносин з Україною «PSL» переконана, що розширення НАТО за участі України та Грузії зміцнить стабільність та безпеку в Європі, але лише за умови, що ці країни у свідомий і демократичний спосіб висловлять таку волю.

Щодо Білорусії партія займає таку ж позицію, як «SLD»: вважає необхідним підтримувати стосунки з недержавними білоруськими організаціями та білоруською опозицією і захищати права польської нацменшини в Білорусії.

* * *

Отже, в результаті проведених досліджень, автор визначила такі особливості трансформації польської партійної системи:

- Значний вплив на трансформацію польської партійної системи мали суспільно-політичні події, які формували політичні настрої виборців, що в свою чергу відображалось на результатах парламентських виборів. До найважливіших подій слід зарахувати: президентські вибори, прийняття нового виборчого законодавства, вступ країни до впливових міжнародних організацій ЄС та НАТО,

візити Папи Римського Івана Павла II, смерть Папи Римського. Крім того, на президентських виборах позначилася авіакатастрофа під Смоленськом.

- ♦ З системи роздібнених партій, якою польська партійна система була на початку 90-х років, вона трансформується у двопартійну систему, яку утворюють дві партії-лідери: «Громадянська платформа» («РО») та «Право і справедливість» («PiS»).

- ♦ На початку 90-х років польські політичні партії були результатом домовленостей на рівні політичної еліти, а не виявленням нагальних інтересів певних суспільних груп. Про це свідчить поява основних партій «Громадянська платформа» та «Право і справедливість», а також менших партій «Партія жінок», «Партія зелених», «Партія піратів» та інші.

- ♦ Після вступу до Європейського Союзу політичні партії отримали змогу вийти на європейську арену і входити до Європарламенту, вибори до якого вже відбувалися у 2004 та 2009 роках.

- ♦ У середині 90-х років в Польщі існувала пропорційна виборча система і використовувалася формула д'Ондта (спосіб розподілення мандатів при пропорційному представництві), яка сприяла сильним політичним угрупованням. У 2001 році було прийнято рішення застосовувати формулу Санта-Лаге, згідно якої перевагу отримують партії середнього розміру.

- ♦ На початку 90-х років партії характеризувалися низьким рівнем співпраці на парламентській арені, натомість сьогодні свідомість співпраці задля майбутнього держави є набагато вищою. Про це свідчить дійсна коаліція, яку утворюють правоцентристська «Громадянська платформа» та лівоцентристська «Польська селянська партія».

- ♦ Від 1989 року жодна з партій не вирізнялася тривалістю існування на парламентській арені: партії розпадалися, об'єднувалися, переходили одна в одну. На сьогодні партії відзначаються більшою стабільністю.

- ♦ У середині 90-х років відчувалася гостра боротьба між лівоцентристським та правоцентристським ухилами. Сьогодні ж така боротьба дещо відійшла убік, натомість активно обговорюється

євроінтеграційний шлях розвитку, який має широку суспільну підтримку.

♦ У 1997 році в Польщі заборонили комуністичну ідеологію, комуністичні символи і прирівняли їх до нацистських, що відповідним чином вплинуло на напрям розвитку партійної системи.

ПРИМІТКИ:

¹ Kowalczyk K., Tomczak Ł. *Partie i system partyjny RP. Stan i perspektywy.* – Toruń, 2007. – S. 41.

² Там само. – С. 42.

³ Там само. – С. 45.

⁴ Там само. – С. 45.

⁵ Paszkiewicz K. *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej.* – Wrocław, 2004. – S. 92.

⁶ Kowalczyk K., Tomczak Ł. *Partie i system partyjny RP. Stan i perspektywy.* – Toruń, 2007. – S. 47.

⁷ Там само. – С. 47.

⁸ Bożyk S. *Partie polityczne a Sejm RP.* – Warszawa, 2006. – S. 98.

⁹ Kowalczyk K., Tomczak Ł. *Partie i system partyjny RP. Stan i perspektywy.* – S. 51.

¹⁰ Antoszewski A., Herbut R. *Systemy polityczne współczesnej Europy.* – Warszawa, 2006. – S. 256.

¹¹ Дунаєва Л. М. Інституціональні фактори формування і розвитку партійних систем // *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки.* — К., 2000. — С. 256.

¹² Sielski J., Czerwiński M. *Partie polityczne – przywództwo partyjne.* – Toruń, 2008. – S. 75.

¹³ Sobolewska-Myślik K. *Partie i systemy partyjne na świecie.* – Warszawa, 2004. – S. 165.

¹⁴ Gulczyński M., Zasadny R. *System polityczny w Rzeczypospolitej Polskiej.* – Wrocław, 2000. – S. 201.

¹⁵ Platforma Obywatelska: Program. – Warszawa, 2009. – [Цит. 2010, 29 березня] – Режим доступу: <http://www.platforma.org/pl/program>.

¹⁶ Prawo i Sprawiedliwość: Statut PiS. – Warszawa, 2009. – [Цит. 2009, 18 грудня] – Режим доступу: <http://www.pis.org.pl/dokumenty.php>.

¹⁷ Sojusz Lewicy Demokratycznej: Statut SLD. – Warszawa, 2008. – [Цит. 2010, 26 березня] – Режим доступу: http://www.sld.org.pl/partia/statut_sld.htm.

¹⁸ Sojusz Lewicy Demokratycznej: Program SLD. – Warszawa, 2008. – [Цит. 2010, 16 квітня] – Режим доступу: http://www.sld.org.pl/partia/statut_sld.htm.

¹⁹ Sojusz Lewicy Demokratycznej: Statut SLD. – Warszawa, 2008. – [Цит. 2010, 26 березня] – Режим доступу: http://www.sld.org.pl/partia/statut_sld.htm.

²⁰ Polskie Stronnictwo Ludowe: Statut PSL. – Warszawa, 2008. – [Цит. 2010, 2 квітня] – Режим доступу: <http://www.psl.org.pl/dokumenty>.

²¹ Polskie Stronnictwo Ludowe: Dokumenty programowe X Kongresu PSL. – Warszawa, 2008. – [Цит. 2010, 2 квітня] – Режим доступу: <http://www.psl.org.pl/dokumenty>.

²² Wojarski P. Plan PiS: Polska w 2020 r. wśród najbogatszych państw świata, a Polacy na plażach Egiptu // Gazeta Wyborcza Wrocław. – 2010. – № 35. – С. 15.

²³ Рудич Ф. Політичні партії. Проба сил у міжнародній діяльності. // Віче. – 2005. – №5. – С. 78.

²⁴ Prawo i Sprawiedliwość: Program PiS 2009. – Warszawa, 2009. – [Цит. 2009, 18 грудня] – Режим доступу: <http://www.pis.org.pl/dokumenty.php>.

²⁵ Там само.

²⁶ Sojusz Lewicy Demokratycznej: Program SLD. – Warszawa, 2008. – [Цит. 2010, 16 квітня] – Режим доступу: http://www.sld.org.pl/partia/statut_sld.htm.

²⁷ Polskie Stronnictwo Ludowe: Dokumenty programowe X Kongresu PSL. – Warszawa, 2008. – [Цит. 2010, 2 квітня] – Режим доступу: <http://www.psl.org.pl/dokumenty>.

²⁸ Там само.

²⁹ Migalski M., Wojtasik W., Mazur M. Polski system partyjny. – Warszawa, 2006. – S. 110.

³⁰ Prawo i Sprawiedliwość: Statut PiS. – Warszawa, 2009. – [Цит. 2009, 18 грудня] – Режим доступу: <http://www.pis.org.pl/dokumenty.php>.

³¹ Prawo i Sprawiedliwość: Program PiS 2009. – Warszawa, 2009. – [Цит. 2009, 18 грудня] – Режим доступу: <http://www.pis.org.pl/dokumenty.php>.

³² Wiadomości: Komorowski ujawnia dlaczego Putin przyjechał do Katynia. – Warszawa, 2010. – [Цит. 2010, 26 березня] – Режим доступу: з http://wiadomosci.onet.pl/2152031,11,komorowski_ujawnia_dlaczego_putin_przyjechal_do_katynia,item.html.

³³ Barański M., Pioskowik E. Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej. – Katowice, 2004. – S. 145.

Таблиця 1.1. Основні етапи трансформації партійної системи РП на прикладі партій, що увійшли до Сейму.

Рік	Ліві – лівоцентристи в дужках – відсотки виборців «за»	Відношення та інші	Праві – правоцентристи в дужках – відсотки виборців «за»
1989	<i>Розвал соцтабору.</i>		
1989	PZPR (65% отримали наперед)	◀ (65,0 ÷ 35,0)	NSZZ «Solidarnosc» (вибороли всі виборні місця)
1990	<i>Вибори президента (Л. Валенса).</i>		
1991	<i>Розвал СРСР. Нове виборче законодавство. Візит Папи Івана Павла II (2 рази).</i>		
1991	SLD (11,99) + PSL (9,22) + UD (12,32)	(33,53 ÷ 44,58) ▶ інші (21,88)	PC (8,71) + KLD (7,49) + PSL-PL (5,47) + WAK (8,98) + KPN (8,88) + NSZZ «Solidarnosc» (5,05)
1992	<i>Л. Валенса вперше потрапляє в люстраційний скандал.</i>		
1993	SLD (20,41) + PSL (15,4) + UD (10,59) + UP (7,28)	◀ (53,68 ÷ 28,27) інші (18,05)	PCZP (4,42) + KLD (7,49) + UPR (3,18) + BBWR (8,98) + ZchnOjczyzny (6,37) + NSZZ «Solidarnosc» (4,90)
1995	<i>Вибори президента (О. Квасневський). Візит Папи Івана Павла II.</i>		
1997	<i>Закон про люстрацію. Нове виборче законодавство. Заборона фашизму і комунізму. Візит Папи Івана Павла II.</i>		
1997	SLD (27,13) + PSL (7,31) + UP (4,74)	(39,18 ÷ 52,76) ▶ інші (8,06)	AWS (RROP+PSL+LK+SRK+NP+PN) (33,83) + ROP (5,56) + UW (UD+KLD) (13,37)
1999	<i>Вступ до НАТО. Новий адміністративний поділ країни. Візит Папи Івана Павла II.</i>		
2000	<i>Вибори президента (О. Квасневський).</i>		
2001	SLD+UP+KPER (41,04) + PSL (8,98) + Samoobrona (10,2)	◀ (60,22 ÷ 38,75) інші (1,03)	LPR (7,87) + AWSP (5,6) + PiS (9,5) + PO (12,68) + UW (3,1)
2002	<i>Візит Папи Івана Павла II.</i>		
2005	<i>Вибори президента (Л. Качинський) Смерть Папи Івана Павла II.</i>		
2005	SLD (11,31) + PSL (6,96) + Samoobrona (11,41)	(29,68 ÷ 58,20) ▶ інші (12,12)	PO (24,14) + PiS (26,99) + LPR (7,07)
2006	<i>Новий закон про люстрацію.</i>		
2007	LiD (SLD+SDPL+PD+UP) (13,15) + PSL (8,91)	(22,06 ÷ 73,62) ▶ інші (4,32)	PO (41,51) + PiS (32,11)